

лекція

Русь-Україна (Київська держава)

курс: історія України до ЗНО

Слов'яни здавна жили **племенами**, час від часу об'єднуючись у значно більші спілки — **племінні союзи**.

За літописом «Повість минулих літ» на території України мешкали сім племінних об'єднань:

- поляни — середня течія Дніпра;
- волиняни (дуліби, бужани) — у басейні Західного Бугу;
- древляни — у басейні Прип'яті та її правих приток;
- сіверяни — на берегах Десни та її приток;
- тиверці — між Дністром і Прутом;
- уличі — між Дністром і Дніпром;
- хорвати (білі хорвати) — у передгір'ях Карпат і Закарпатті.

Мал. 3. Карта розселення східних слов'ян.

Ще в додержавні часи слов'янських правителів називали **князями**, а їхнє оточення — **воїнами-дружинниками**, вони мешкали у великих племінних центрах — городищах, які поступово перетворювалися на міста. Не був винятком у цьому плані й Київ, його вважають племінним центром полян. Життя легендарного князя Кия і виникнення Києва одні вчені відносять до V-VI, а інші — до VI-VII ст.

Причини провідної ролі Києва в державотворенні:

- вигідне географічне розташування, зокрема на шляху «із варягів у греки»;
- зростання Києва за рахунок притоку населення з інших земель;
- можливість високого рівня соціально-економічного розвитку;
- розташування на межі розселення кількох союзів племен, наявність природних рубежів.

Внутрішня та зовнішня політика Аскольда:

- сприяв зростанню авторитету Києва, зміцнення його ролі серед інших слов'янських міст;
- частина істориків вважає його нащадком Кия, продовжував традиційну політику київських князів;
- підпорядкував племена древлян, частину сіверян, намагався підкорити уличів;
- здійснив кілька походів на Візантію, зокрема у 860 р. на Константинополь, що змусило імперію визнати Русь як державу, укласти перший відомий договір Русі з Візантією;
- Аскольд і частина дружини прийняли християнство. Новгородський правитель Олег у 882 р. прийшов з військом до Києва, вбив Аскольда й почав правити, тобто відбулося об'єднання південних і північних руських земель Олегом.

882-912

Внутрішньо- та зовнішньополітична діяльність князя Олега:

- створення в державі опорних пунктів київської влади, визначення порядку стягнення данини;
- приєднання значної кількості земель (древлян, сіверян, кривичів, радимичів, словенів), у тому числі й неслов'янських (весь, меря, чудь);
- правління від імені малолітнього Ігоря, сина Рюрика, утвердження у Київській державі династії Рюриковичів;
- угода з варягами, залучення протягом тривалого часу до походів варязьких загонів;
- організація опору угорським племенам, які пройшли неподалік Києва;
- здійснення кількох походів на узбережжя Каспійського моря проти Арабського халіфату;
- **два походи на Візантію 907 і 911 рр., укладення вигідних договорів з цією наймогутнішою державою того часу, міжнародне визнання Київської Русі.**

Значення та наслідки діяльності князя Олега:

- об'єднання Південної та Північної Русі, що стало основою для потужної Київської держави;
- централізація Русі, перетворення Києва на визнаний серед східних слов'ян центр держави;
- зміцнення військової могутності Київської держави, активізація її зовнішньополітичної діяльності.

Діяльність князя Ігоря:

- відновлення влади над древлянами й уличами;
- утримання великої дружини, військові походи вимагали значних коштів, тому особисто збирав данину, загинув під час її повторного збирання з древлян (945 р.);
- укладення миру з кочовиками-печенігами, які у 915 р. вперше з'явилися поблизу південних кордонів Русі;
- два походи на Візантію (941 і 944 рр.), але вони були не настільки вдалі, оскільки новий договір був не дуже вигідний для Русі;
- похід на Закавказзя, що увінчався значним успіхом.

Значення та наслідки діяльності князя Ігоря:

- продовження об'єднання слов'янських племен, розширення Київської держави;
- послідовне зміцнення центральної князівської влади.

912-945

Князь Ігор

Діяльність княгині Ольги:

- придушення повстання древлян, помста за вбитого чоловіка Ігоря;
- здійснення першої державної реформи на Русі (податкової): чітке визначення земель, з яких збиралась данина, було передбачено такі види данини: оброки, уроки, устави;
- влаштування «становищ» і княжих «погостів»;
- закріплення за княжою скарбницею земель, багатих на хутових звірів.
- розбудова та зміцнення столиці — Києва, побудова деерв'яної християнської церкви;
- мирне посольство на чолі з Ольгою відвідало Константинополь;
- здійснення першої спроби установити дипломатичні контакти із Західною Європою (Німеччиною).

Значення та наслідки діяльності княгині Ольги:

- об'єднання держави безпосереднім підпорядкуванням племінних князівств Києву;
- відсутність значних військових конфліктів, надання пріоритету дипломатії;
- підвищення міжнародного авторитету Київської держави.

945-964

Діяльність князя Святослава (належать вислови «Хочу на вас іти», «Не посоромимо землі Руської», «Мертві сорому не знають»):

- здійснення адміністративної реформи, посадивши своїх синів намісниками в Києві (Ярополк), Овручі (Олег), Новгороді (Володимир);
- прихильність до язичництва на відміну від матері християнки Ольги;
- повернення до складу Київської держави племінного князівства в'ятичів;
- розгром Волзької Булгарії, Хозарського каганату, поширення впливу на Північний Кавказ;
- перший Балканський похід, вимушене повернення з Болгарії, щоб захистити Київ від печенігів;
- другий Балканський похід, мета не досягнута, загибель від рук печенігів.

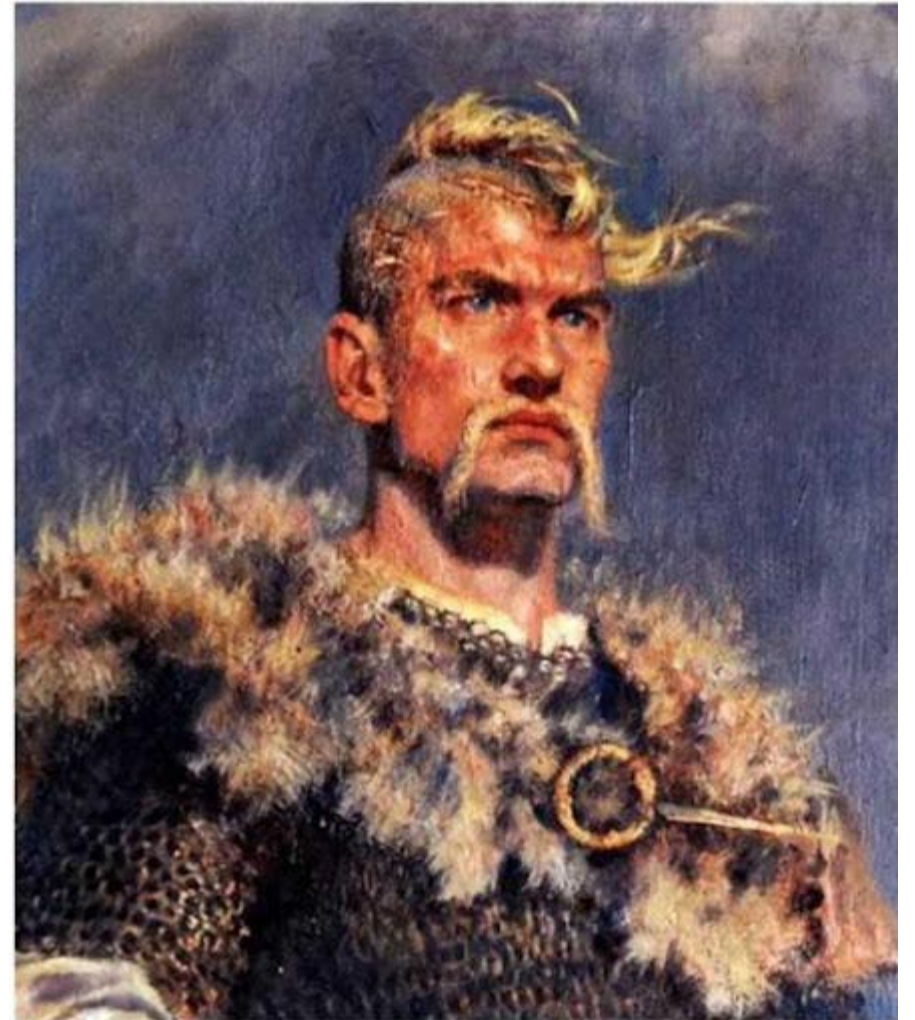
Результати діяльності: адміністративна реформа сприяла зміцненню держави, війни Святослава виснажили Русь, талант полководця не завжди доповнювався далекоглядністю.

964-972

Значення та наслідки діяльності князя Святослава:

- втрата налагоджених зв'язків із західноєвропейськими країнами;
- розгром Хозарського кагнату відкрив шлях на Русь печенігам, що завдавали великої шкоди населенню;
- значна частина завойованих Святославом територій після його смерті Русь не втримала;
- часті війни виснажили Київську державу.

Князювання Володимира Великого:

- приєднання племінних князівств волинян (дулібів) і білих хорватів;
- адміністративна реформа, позбавлення влади місцевої знаті, посадниками стали сини князя;
- військова реформа, заміна найманців-варягів на дружинників-слов'ян;
- релігійна реформа, спочатку спроба реформувати язичництво, проголосивши Перуна верховним богом, • судова реформа, нове зведення законів усного звичаєвого права;
- запровадження християнства як державної релігії (988 р.);**
- боротьба з кочівниками-печенігами, створення величезної системи укріплень («змієві вали»);
- розбудова Києва, будівництво фортеці навколо центру міста (дитинець), зведення церков св. Василя та Богородиці (Десятинної), на яку витрачалася десята частина прибутків князя;
- початок карбування перших руських монет — златників і срібників;
- ведення боротьби з Польщею за червенські міста та на сході з Волзькою Булгарією;
- протидія спробам Візантії перетворити Київську Русь на залежну державу;
- укладення дипломатичних відносин з Польщею, Угорщиною, Чехією, обмін посольствами з Німеччиною;
- започаткування шлюбної дипломатії київських князів.

980-1015

Передумови запровадження християнства як державної релігії:

- необхідність зміцнення влади київського князя, піднесення його авторитету;
- існування величезної Київської держави було несумісне з язичницьким багатобожжям;
- сусідство на заході та півдні із християнським світом, підтримання з ним торговельних відносин;
- християнами були попередники Володимира Аскольд і Ольга;
- певне поширення християнства серед населення Київської держави;
- найтісніші зовнішньополітичні контакти в Київській державі були із Візантійською імперією.

Значення та наслідки діяльності князя Володимира Великого

- завершення у цілому формування Київської держави, що об'єднала усіх східних слов'ян, але не лише їх;
- утвердження сильної князівської влади, створення потужної централізованої держави;
- зміна родоплемінного поділу суспільства на територіальний;
- внаслідок прийняття християнства зрівняння Київської держави з провідними державами Європи.

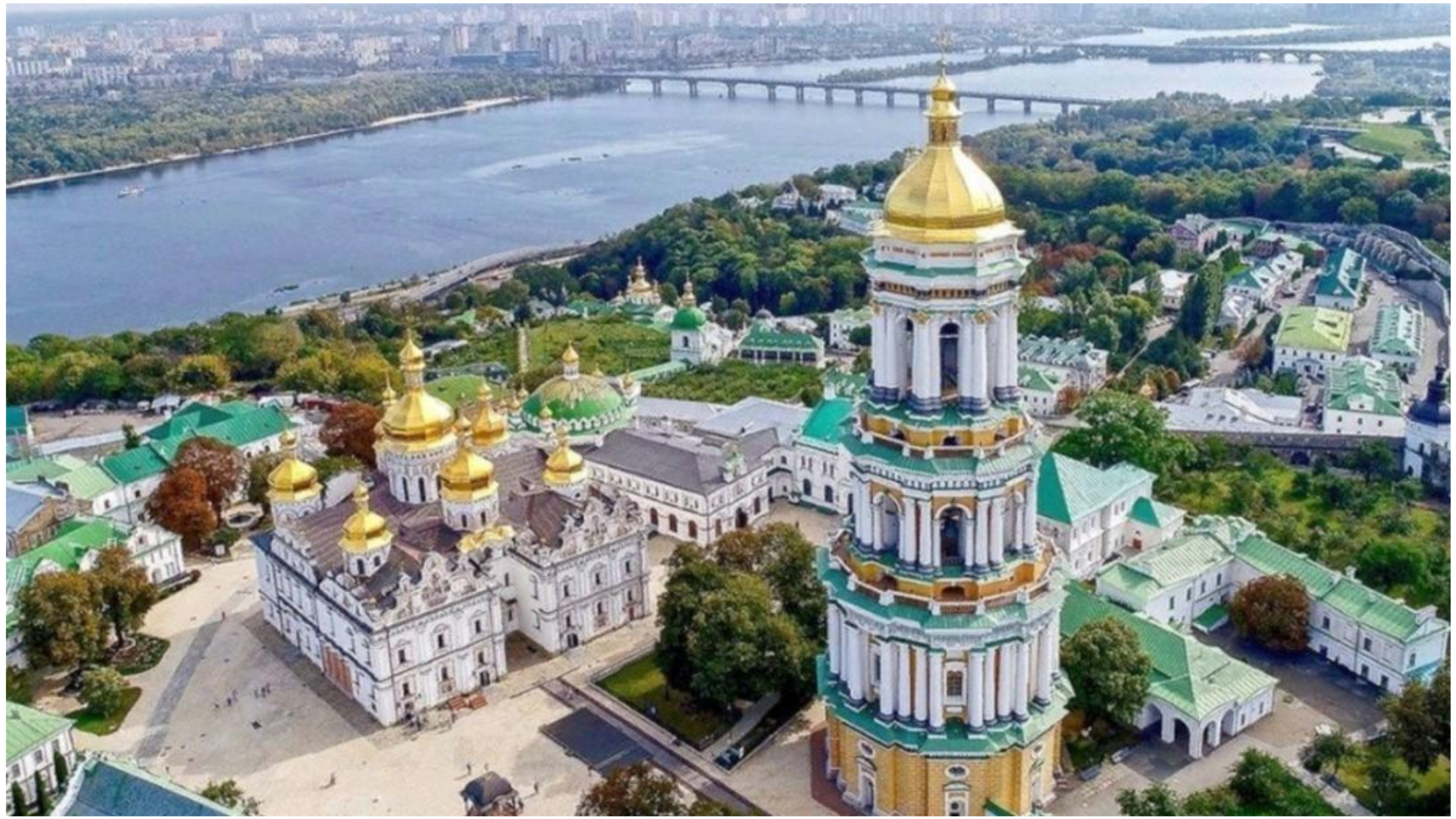

Після смерті Володимира чотири роки тривала боротьба за владу, в якій переміг **Ярослав Мудрий (1019—1054 рр.)**. Князювання Ярослава Мудрого:

- відновлення централізованої держави, що послабилася під час міжусобної боротьби;
- означення території та кордонів держави, удосконалення державного апарату;
- **остаточна перемога над печенігами (1036 р.)**, припинення їхніх нападів на Русь;
- піклування про розвиток культури: ведення літописання, виготовлення книг, виникнення шкіл, заснування першої бібліотеки при Софійському соборі;
- розбудова Києва та інших міст, побудова Софійського собору, Георгіївської та Ірининської церков, Золотих воріт з надбрамною церквою, заснування Києво-Печерського монастиря Антонієм Печерським;
- створення першого писаного зведення законів Київської держави, що одержало назву **«Руська правда»**, що сприяло подоланню звичаїв кровної помсти;
- відвоювання у поляків всієї Червоної Русі (Червенські міста), розширення кордонів на північному заході;
- підтримання дружніх зв'язків з Візантією, за винятком 1043-1046 рр.;
- підтримання постійних дипломатичних стосунків з Німеччиною;
- подальший розвиток шлюбної дипломатії (Ярослава Мудрого називали «тестем Європи»).

КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА за КНЯЗЮВАННЯ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО та ЯРОСЛАВА МУДРОГО

- Київська держава на початку князювання Володимира Святославича (980 р.)
- Походи київських князів
- Місце хрещення Володимира
- Території, приєднані до Київської держави за князювання Володимира Святославича (980–1015 рр.)
- Територія Червонських міст (у 981–1018 рр. до Київської Русі; у 1018–1031 рр. до Польщі; від 1031 р. у складі Київської Русі)

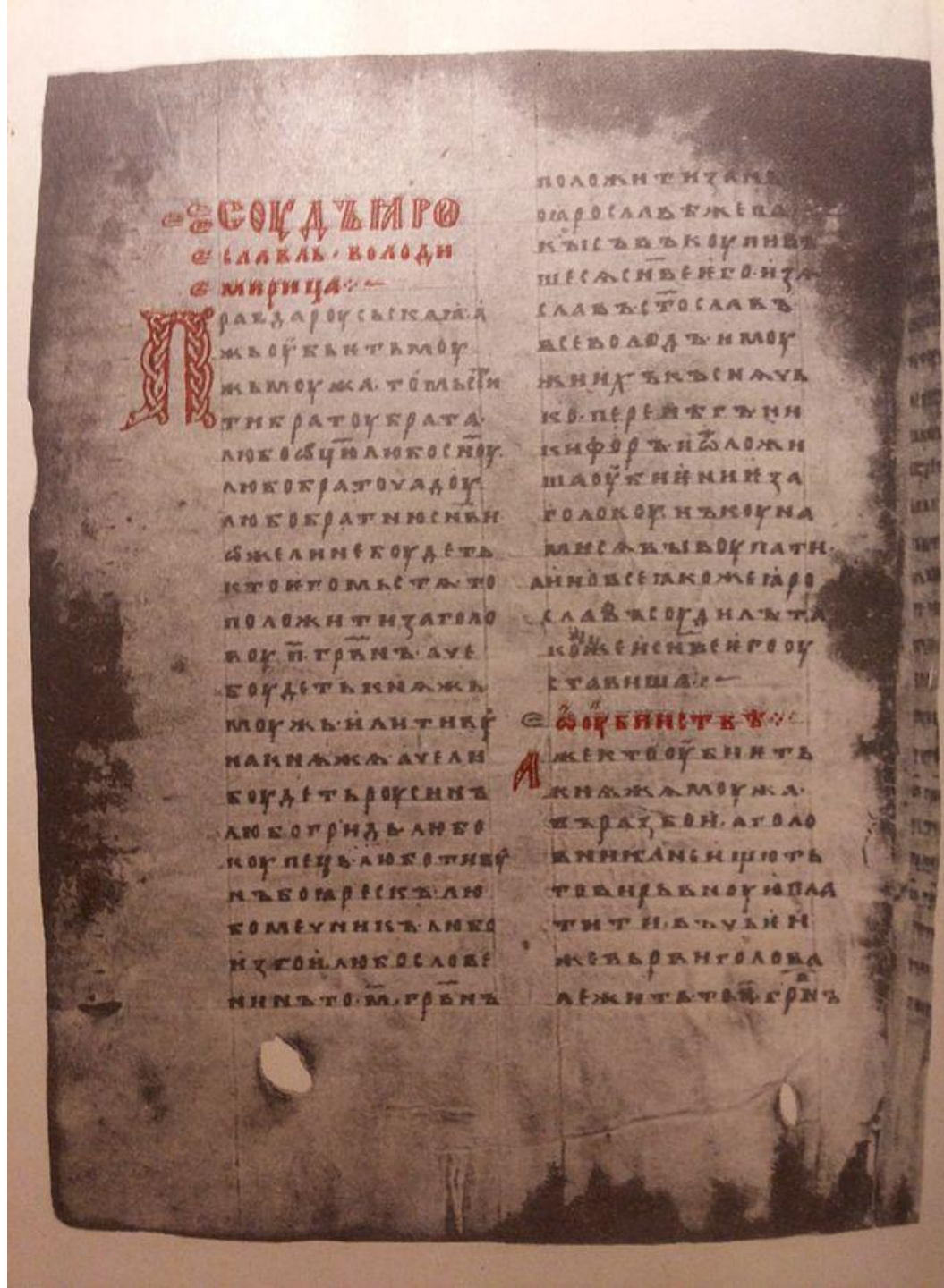
- "Змієві вали" – система укріплень, що зводилася в X–XI ст. для захисту від кочовиків
- Переселення торків (гузів) на початку XI ст.
- Переселення половців у середині XI ст.
- Вирішальна перемога князя Ярослава над печенігами у 1036 р.
- Території, приєднані до Київської держави за князювання Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.)
- МУРОМА Племена, які сплачували данину київським князям
- Кордони Київської держави у 1054 р.

Значення та наслідки діяльності князя Ярослава Мудрого:

- підтримання Київської Русі на вершині розквіту та могутності як провідної держави Європи;
- зміцнення міжнародного авторитету держави Ярослава Мудрого;
- посилення єдності та централізації Київської держави, подолання пережитків родового ладу. Міждержавні зносини Русі-України свідчать про великий авторитет держави Ярослава Мудрого в Європі.

Розквіт Київської держави припадає саме на правління Володимира Великого і його сина Ярослава Мудрого.

«Руська правда». Звід руських законів складався упродовж кількох поколінь. Найстарішу частину створено ще за часів Ярослава Мудрого. Окрему частину становлять статті, укладені його синами — «Статут Ярославичів». До «Руської правди» увійшли і статті пізніших часів.

Правління Ярославичів.

Співправління трьох осіб (**тріумвірат**) — Ізяслава, Святослава і Всеволода:

- усунення від участі в державному житті молодших братів, а після їх смерті — привласнення володінь;
- 1068 р. їхні війська зазнали поразки на річці Альті від половців, що викликало повстання киян, які звільнили ув'язненого полоцького князя Всеслава й оголосили київським володарем. Його княжіння тривало трохи більше семи місяців. З допомогою польських військ Ізяслав 1069 р. повернувся на престол;
- у 1072 р. відбулася нарада трьох братів у Вишгороді, де була схвалена «Правда Ярославичів», що разом зі статтями Ярослава Мудрого становила «Руську правду».

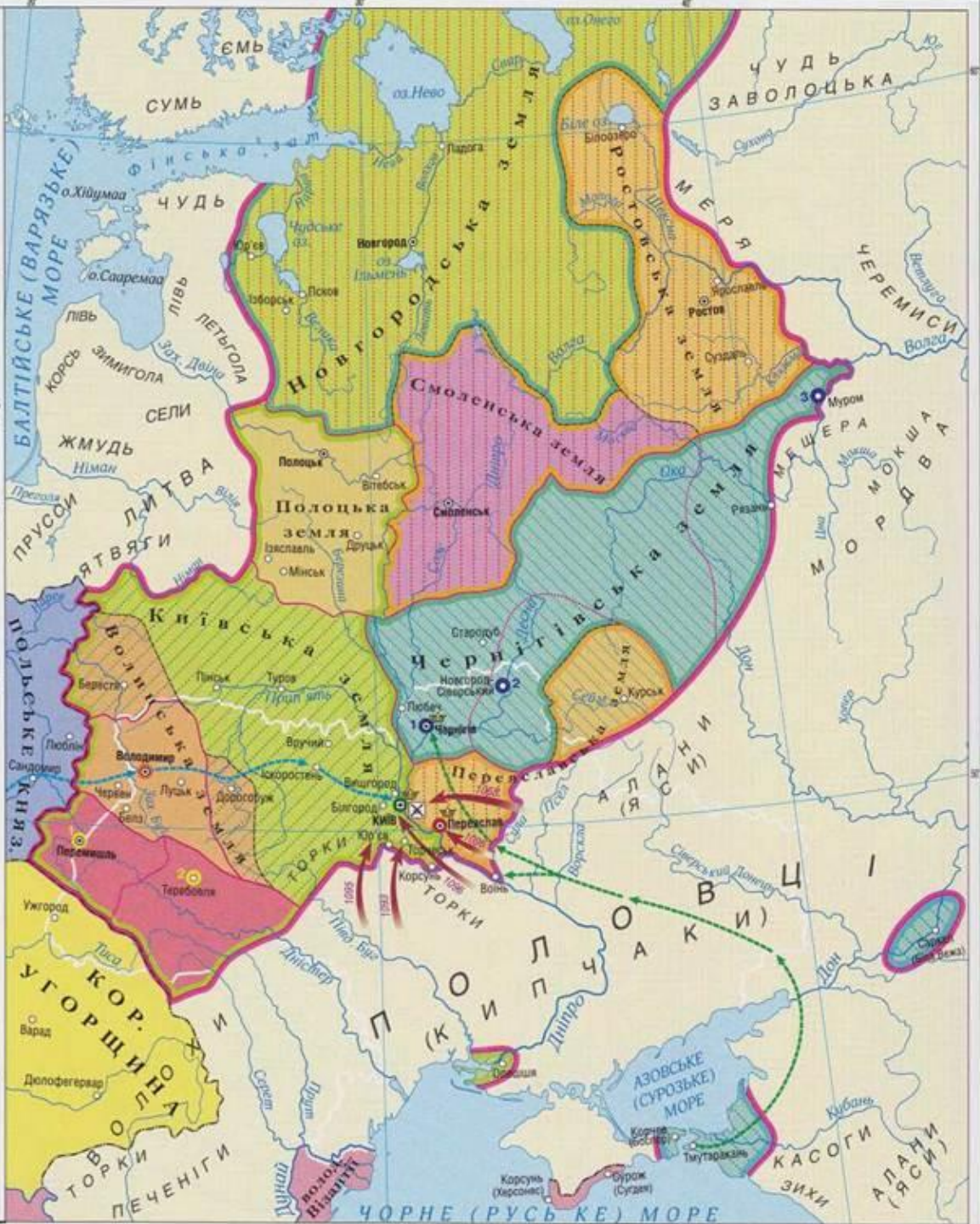

§ 9. «Тріумвірат Ярославичів».
Правління Ізяслава (1054–1073,
1076–1078), Святослава (1073–
1076) і Всеволода (1078–1093)

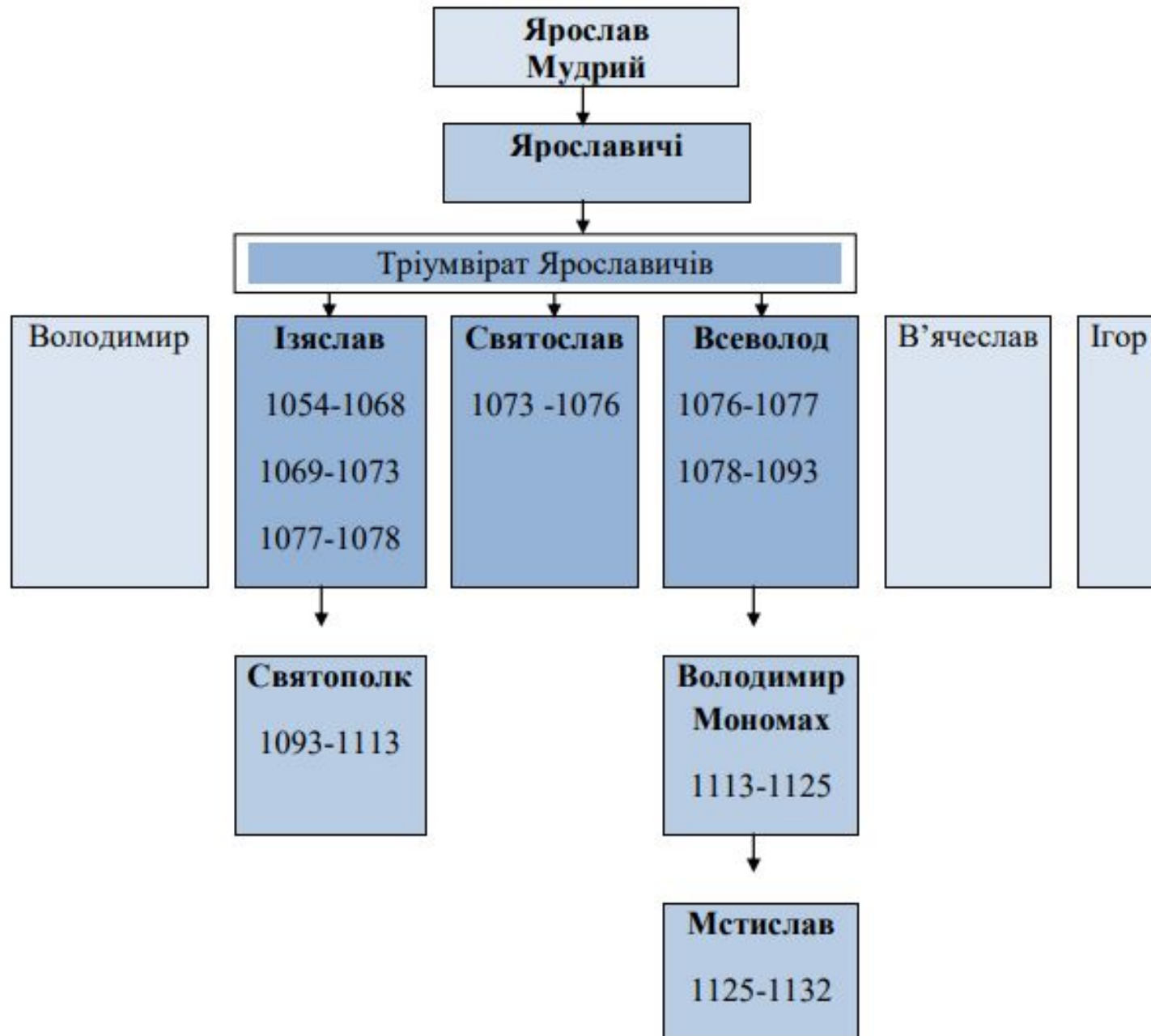

"ТРИУМВІРАТ ЯРОСЛАВИЧІВ"

- Спільна межа руських земель
 - Поділ руських земель за заповітом Ярослава (1054 р.):
 - Ізяслав
 - Святослав
 - Всеволод
 - В'ячеслав
 - Ігор
 - Ймовірний уділ Ярославого онука Ростислава Володимировича
 - Володіння полоцьких Ізяславичів
 - Триумвірат старших Ярославичів (1054–1073 рр.)
 - Межі перерозподілу земель між старшими Ярославичами: Ізяслав (а), Святослав (б), Всеволод (в)
 - Поразка об'єднаного війська трьох Ярославичів від половців на Альті (1068 р.); повстання в Києві та втеча Ізяслава в Польщу
 - Походи на Київ Ізяслава Ярославича і польського князя Болеслава II в 1069 і 1077 рр.
 - Походи тмутараканських князів – Святославичів і В'ячеславичів (1078, 1079 і 1094 рр.)
 - Напади половців
 - Межі поділу руських земель за ухвалою Любецького з'їзду (1097 р.)
 - Осідки князів після Любецького з'їзду:
 - Володар Ростиславич
 - Василько Ростиславич
 - Святополк Ізяславич
 - Володіння Ізяславичів
 - 1 Давид Святославич
 - 2 Олег Святославич
 - 3 Ярослав Святославич
 - Володіння Святославичів
 - Володимир Всеволодович Мономах
 - Володіння Мономахової родини
 - Давид Ігорович
- Масштаб 1 : 10000000
(у 1 см 100 км)

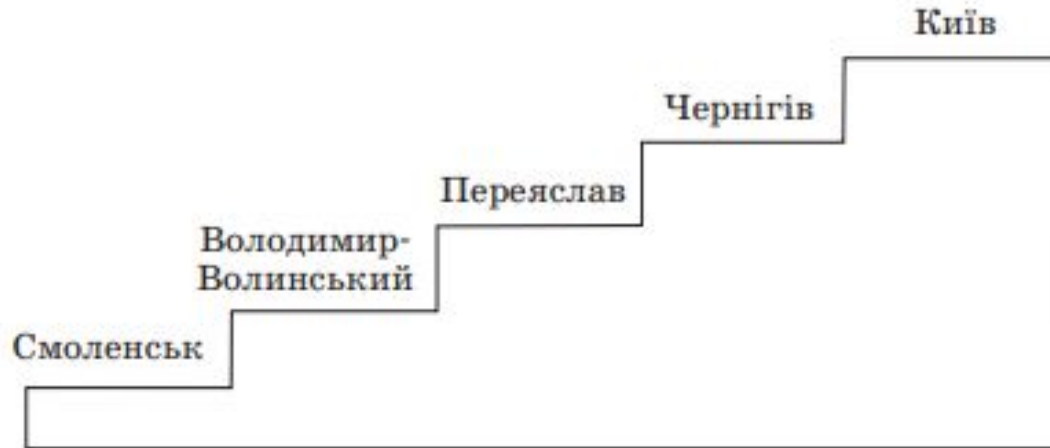
Становище держави за часів правління Ярославичів

Боротьба за київський стіл між Ярославичами:

- 1073 р. брати посварилися. Святослав, заручившись підтримкою Всеволода (дуумвірат), пішов на Київ, вигнав Ізяслава і став великим Київським князем. Крім Києва керував і Чернігівським князівством, а в інших містах посадив своїх синів і племінників. Підтримка культури. Через три роки він помер;
- 1076 р. на княжий стіл повернувся Ізяслав, правив при підтримці Всеволода, якому віддав Чернігів;
- позбавив влади синів Святослава, які спричинили нову хвилю усобиць;
- 1078 р. — загибель Ізяслава у битві з Олегом Святославичем;
- наступних 15 років у Києві правив Всеволод, віддав Чернігів своєму синові Володимирі, який фактично вів усі збройні конфлікти замість великого князя;
- Всеволод — дуже освічена людина, суперечки залагоджував дипломатичним шляхом.

■ Порядок успадкування князівської влади, запропонований у заповіті Ярослава Мудрого

Після Любеча князівські з'їзди **скликалися регулярно**. Саме на них князі обговорювали суперечливі питання, вирішували про спільну боротьбу проти половців (зокрема «хрестовий похід» князів 1111 р.), де особливо відзначився Володимир Мономах.

■ Князівські з'їзди

Назва, дата	Основні питання
Любецький, 1097 р.	Ухвалення рішення про припинення усобиць, які послаблювали державу і робили її беззахисною для половців. Проголошення запровадження спадкового володіння землями і князівствами
Витичівський, 1100 р.	Укладення миру, який завершив війну князів, що розпочалася внаслідок осліплення теребовльського князя Василька Ростиславича
Золотчівський, 1101 р.	Обговорення питання спільних дій усіх князів проти нападів половців
Долобський, 1103 р.	Обговорення заходів, спрямованих проти половецької загрози. За наполяганням Володимира Мономаха київський князь Святополк Ізяславич погодився на війну з половцями

Князювання Володимира Мономаха та його сина Мстислава Великого в Києві:

- зміцнення великокнязівської влади та посиленні державної єдності Русі заходами військового та дипломатичного характеру, придушення князівських міжусобиць;
 - схвалення «Уставу», що являв собою доповнення до «Руської правди», обмеження обсягів стягування лихварями відсотків за позику;
 - ведення активного будівництва в Києві та інших містах, спорудження першого моста через Дніпро;
 - відновлення міжнародного авторитету Київської держави, продовження шлюбної дипломатії;
 - підтримка культури, «Повчання дітям» Мономаха тощо.
- Після смерті Мономаха гідно правив його син Мстислав Володимирович (Великий; 1125-1132 рр.). Він був останнім київським князем, чю владу можна схарактеризувати як монархічну. По його смерті в Київській державі почалася доба роздробленості — посилення самостійності удільних князівств та влади удільних князів.

1053—1112

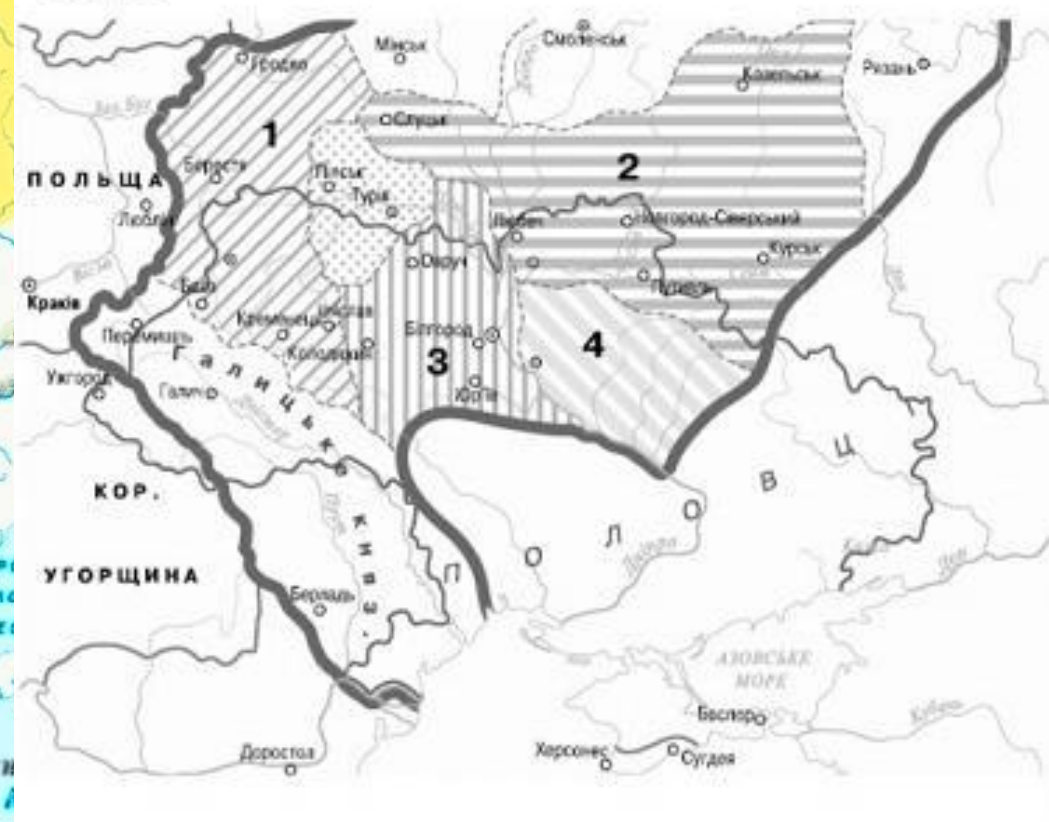
Роздробленість Київської Русі

Причини

- Великі простори держави та етнічна неоднорідність населення
- Посилення боярства, яке ставило місцеві інтереси вище загальнодержавних
- Розвиток і піднесення удільних князівств і земель, що спричиняло виникнення місцевого сепаратизму і загострення міжкнязівських взаємин
- Зміна торговельної кон'юнктури, унаслідок чого Київ утратив роль центру торгівлі, а Західна Європа стала безпосередньо торгувати з Близьким Сходом
- Посилення експансії кочовиків на руські землі

1. Укажіть цифру, якою позначено Київське князівство за доби роздробленості

■ Особливості політичного та економічного розвитку Київського, Чернігово-Сіверського і Переяславського князівств у середині XII — першій половині XIII ст.

Територія	Економічний розвиток	Політичний розвиток
<i>Київське князівство</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • Колишнє Полянське Правобережжя, землі деревлян, південно-західні райони розселення дреговичів і землі уличів у басейні Південного Бугу 	<ul style="list-style-type: none"> • Одна з найбільш розвинутих і густонаселених областей Русі. Загальна кількість міст досягала 79 • Головне місто — Київ із населенням 50 тис. осіб • Основа господарства — орне землеробство, міста були центрами ремесла і торгівлі • Через Київщину проходили Грецький, Соляний і Залозний торговельні шляхи, що зв'язували Русь з багатьма країнами світу 	<ul style="list-style-type: none"> • Була давнім політичним і територіальним центром Київської Русі • Не була спадковою вотчиною якоїсь із князівських ліній • Протягом XII — першої половини XIII ст. вважалася власністю великокнязівського київського столу і навіть загальнодинастичною спадщиною давньоруського князівського роду • Упродовж 1146—1246 рр. київський стіл 46 разів переходив із рук у руки

<i>Чернігово-Сіверське князівство</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • Землі в басейнах Десни і Сейму, Сожу і Верхньої Оки, де мешкали сіверяни, радимичі й в'ятичі 	<ul style="list-style-type: none"> • Землі князівства були вкриті густою мережею населених пунктів • Головне місто Чернігів за розмірами і рівнем розвитку поступалося лише Києву. Однак тісних економічних зв'язків між окремими районами князівства не існувало 	<ul style="list-style-type: none"> • Формування князівства в основному завершилося в XI ст. Засновником місцевої династії був син Ярослава Мудрого Святослав • Наприкінці XI ст. за рішенням Любецького з'їзду утворилося Новгород-Сіверське князівство, яке формально підпорядковувалося Чернігову
<i>Переяславське князівство</i>		
<ul style="list-style-type: none"> • Землі східного Лівобережжя Дніпра, колонізовані сіверянами 	<ul style="list-style-type: none"> • Переяслав був одним з найбільших міст Русі. Існували міста-фортеці: Остерський городок, Баруч, Воїнь, Прилуки, Лубни, Жовнин. Деякі з них були торгово-ремісничими осередками • Через прикордонне розташування і набіги половців Переяславське князівство постійно потребувало захисту київського князя і продовольчої допомоги 	<ul style="list-style-type: none"> • Виникло в 1050-ті рр. навколо Переяслава. У XII—XIII ст. фактично не мало політичної самостійності й цілком залежало від Києва • У Переяславі, як правило, сиділи князі, котрі мали зайняти київський стіл, або отримували це князівство як компенсацію за відмову від претензій на Київ

Галицьке князівство**Волинське князівство****Формування князівства**

Розпочалося в другій половині XI ст. Цей процес був пов'язаний з діяльністю засновника галицької династії князів Ростислава Володимировича, онука Ярослава Мудрого. Проте під тиском великого князя Ізяслава він змушений був залишити Галицьку землю. Справу батька продовжили три його сини — Рюрік, Василько і Володар

До середини XII ст. не мала власної князівської династії. Київські князі вважали Волинь своєю вотчиною і не хотіли віддавати її у спадкове володіння іншим князям. Волиню керували київські ставленики. Статус спадкової вотчини Волинь набула після смерті Ярослава Мудрого за князювання Ярославичів. Засновник Володимиро-Волинської князівської династії Ізяслав II Мстиславич

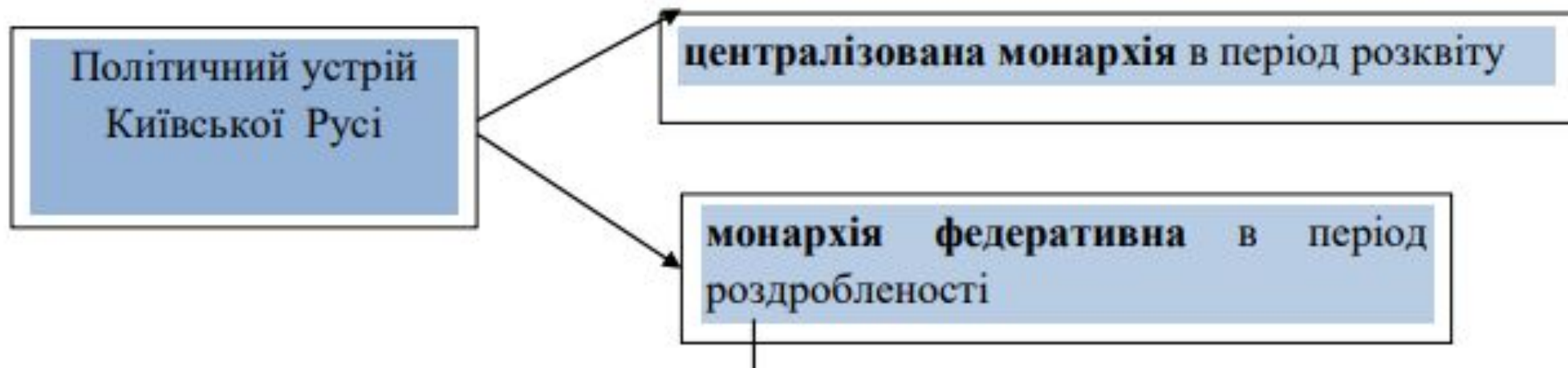

■ Утворення і зростання Галицько-Волинської держави

Сприятливі фактори

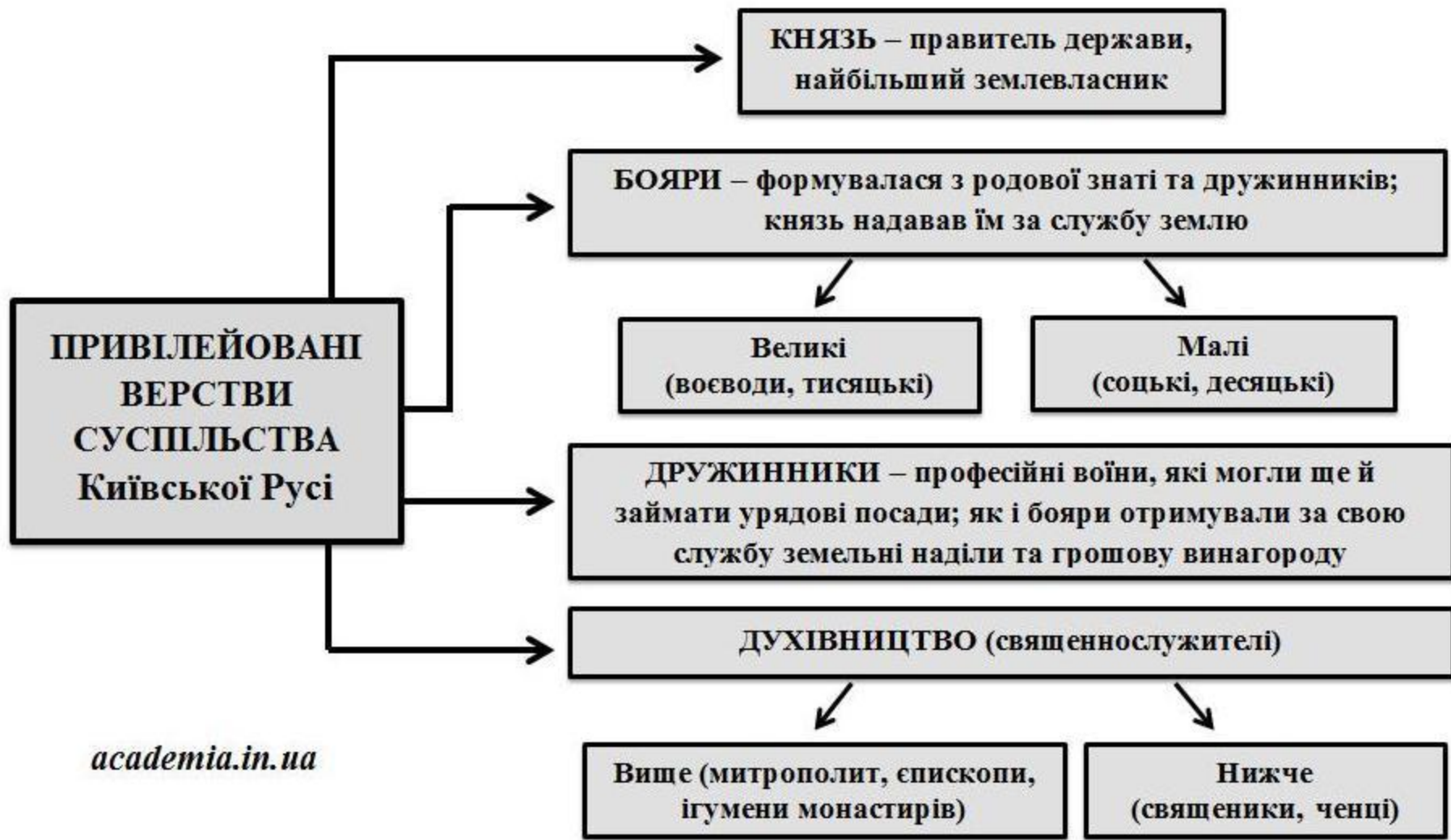
- Віддаленість від Києва сприяла зменшенню можливостей впливу на ці землі центральної влади
 - Особливості природних умов спричиняли важкодоступність земель обох князівств для кочовиків зі Степу
-
- Вдале географічне розташування на перехресті основних торговельних шляхів
 - Потреба об'єднання зусиль обох князівств для боротьби з нападами поляків і угорців, а пізніше — проти монгольської навали
 - Енергійні зусилля, спрямовані на об'єднання Галицької та Волинської земель князів Романа Мстиславича і Данила Романовича
 - Великі родовища солі, яка була бажаним і потрібним товаром у тогочасній торгівлі, сприяли економічному піднесенню

Період	Основний зміст
1199—1205 рр.	Виникнення і становлення об'єданого Галицько-Волинського князівства за Романа Мстиславича
1205—1238 рр.	Тимчасовий розпад Галицько-Волинської держави, посилення боротьби за владу боярства
1238—1264 рр.	Відновлення єдності та зміцнення Галицько-Волинської держави за Данила Романовича Галицького
1264—1340 рр.	Розвиток Галицько-Волинської держави за наступників Данила Галицького. Поступове ослаблення і занепад князівства

За часів Київської Русі у східних слов'ян сформувалося *феодальне суспільство*.

Феодалізм – це суспільний лад, який характеризується власністю на землю панівних верств населення та чіткою ієрархічністю (системою залежності).

НЕПРИВІЛЕЙОВАНІ ВЕРСТВИ СУСПІЛЬСТВА

Київської Русі

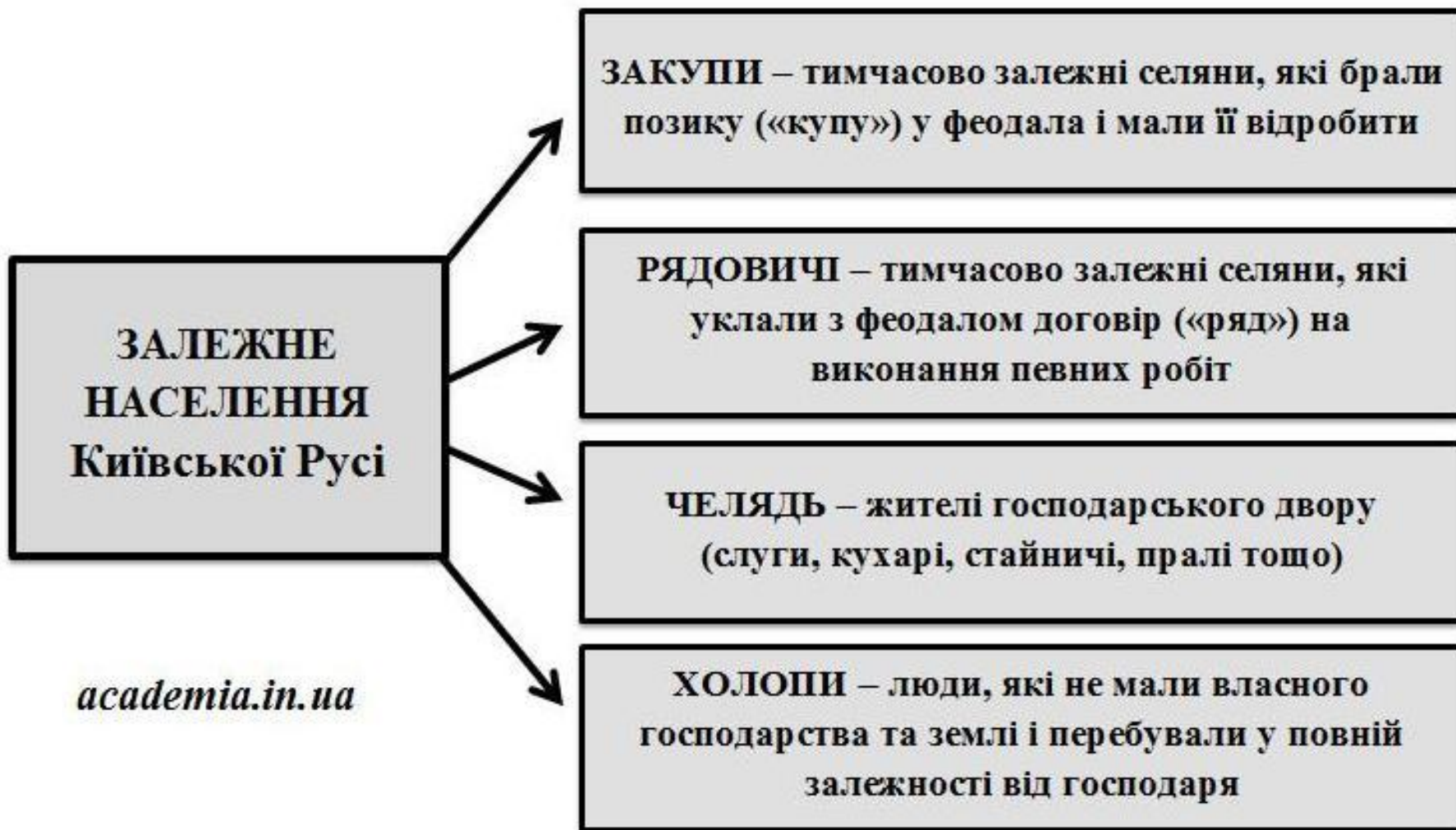
academia.in.ua

МІЩАНИ – населення, яке проживало у містах і займалося ремеслом та торгівлею

СМЕРДИ – вільні селяни, які мали власну землю та господарство й сплачували князеві данину

НАЙМИТИ – вільні люди, що наймалися на певну роботу

ІЗГОЇ – вільні люди, котрі за тих чи інших причин позбавлені соціальної приналежності (смерди без землі)

ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТКИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

academia.in.ua

НАЗВА ПАМ'ЯТКИ	ДАТА СТВОРЕННЯ	АВТОР
«Слово про Закон і Благодать»	1037 р. або 1052 р.	Київський митрополит Іларіон
«Остромирове Євангеліє»	1056–1057 рр.	–
«Ізборник Святослава»	1073 р.	Одна із версій князь Святослав Ярославович
«Повість про осліплення Василька»	1097 р.	–
«Повість минулих літ»	1113 р.	Нестор Літописець
«Повчання дітям»	XII ст.	Володимир Мономах
«Слово о полку Ігоревім»	1187 р.	–
«Ходіння Даниїла Затворника»	XII ст.	Паломник Данило з Чернігівщини
«Київський літопис»	кінець XII ст.	Ігумен Видубицького монастиря Мойсей

860 р. - похід Аскольда на Константинополь, укладення першого відомого договору Русі з Візантією

907, 911, 941, 944 рр. - походи князів на Константинополь

882 р. - об'єднання північних та південних руських земель Олегом

988 р. - запровадження християнства як державної релігії

1019-1054 рр. - князювання Ярослава Мудрого в м. Київ

1036 р. - розгром печенігів князем Ярославом Мудрим

1097 р. - Любецький з'їзд (снем) князів

1113 р. - укладення «Повісті минулих літ». Початок правління Володимира Мономаха в Києві

1187 р. - перша згадка назви «Україна» в писемних джерелах. Створення «Слова о полку Ігоревім»

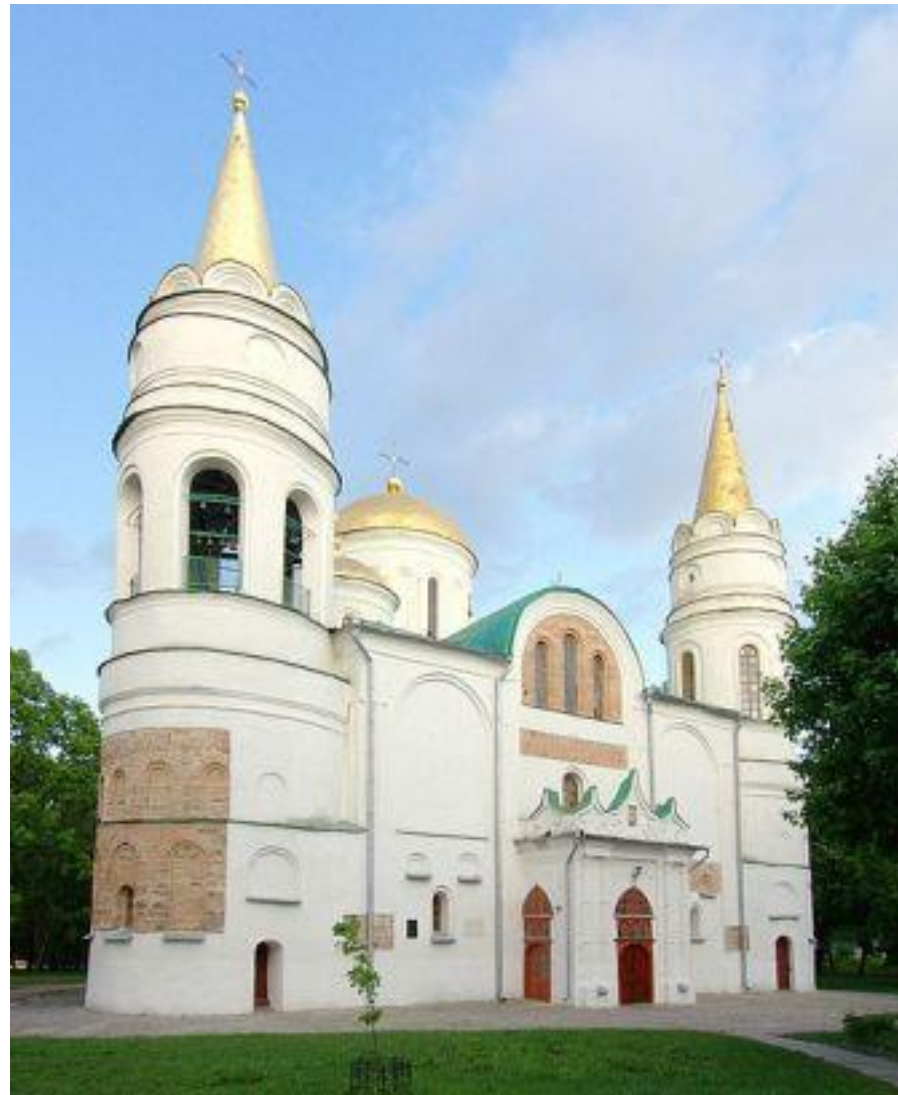
Пам'ятки культури Київської Русі

***Софійський собор (1037 р.,
Київ).***

*Михайлівський Золотоверхий собор
(1108 р., Київ)*

*Спасо-Преображенський собор
(1036 р., Чернігів).*

*П'ятницька церква
(кінець XII ст., Чернігів)*

Богоматір Оранта. Мозаїка у Софійському соборі.

Вишгородська ікона Богородиці